

Зміни в умовах торгівлі поруч зі спрощенням руху факторів виробництва та активізацією фінансових потоків між країнами, що інтегруються, спричиняють зміни у структурі національних економік цих країн. Збільшення обсягів торгівлі на основі використання порівняльних переваг створює сприятливі умови для поглиблення спеціалізації країн, що інтегруються, тобто в умовах лібералізації торгівлі в рамках РІА в країнах блоку активізується розвиток тих виробництв, продукція яких має порівняльні переваги, передусім відносно інших країн РІА. Крім того, в умовах поглиблення інтеграції відбувається розширення ринків, на яких присутні фірми країн, що інтегруються, також переважно за рахунок ринків країн РІА.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чернега О. Б. Міжнародні стратегії економічного розвитку : навч. посіб. – 2-ге вид. оновл. і допов. – Львів : Магнолія 2006, 2009. – 346 с.
2. Trade Blocs : A World Bank Policy Research Report / The World Bank, The International bank for Reconstruction and Development. – N.Y. : Oxford University Press, 2000. – 146 p.
3. Шифф М. Региональная интеграция и развитие / М. Шифф, Л. А. Уинтерс. – М. : Весь мир, 2005. – 375 с.
4. Karakaya E. Economic integration: An Overview of the Theoretical and Empirical Literature / E. Karakaya, A. Cooke // Applied Economics and Politics. – 2002. – № 2. – P. 1–32.
5. Baldwin R. E. Regional economic integration / R. E. Baldwin, A. J. Venables // Handbook of international economics / Ed. by G. Grossman and K. Rogoff. – Amsterdam : Elsevier, 1995. – Vol. III. – P. 1597–1644.
6. The World Bank [Електронний ресурс] : офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.worldbank.org>. – Назва з екрана.
7. World Trade Organization [Електронний ресурс] : офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.wto.org>. – Назва з екрана.
8. United Nations Conference on Trade and Development [Електронний ресурс] : офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.unctad.org>. – Назва з екрана.

УДК 338.242

ПРОБЛЕМА ІДЕНТИФІКАЦІЇ СТЕЙКХОЛДЕРІВ У СИСТЕМІ РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Л. Л. Кушнір, кандидат економічних наук

В авторському трактуванні, організаційно-економічна діяльність держави з ресурсного забезпечення національної економіки являє собою сукупність управлінських заходів, спрямованих на відтворення базових груп економічних ресурсів суспільства – основних засобів, людських і природних ресурсів. Форми означеної діяльності можуть бути різними і залежать від цілого ряду економічних факторів та історичних умов: від особливостей соціального типу економічних систем і рівня розвитку їх продуктивних сил, від характеру виробничих відносин, від реалізованого

механізму управління економікою та інших. Будучи органічною ланкою діючого господарського механізму й однією із найважливіших функцій держави в системі розвиненої національної економіки, забезпечення ресурсами найвагомніше впливає на можливості її сталого розвитку і набуває стратегічно значення в умовах глобалізації господарських процесів.

Загальновизнаним аналітичним інструментом економічного управління у сфері ресурсного забезпечення є три взаємопов'язані форми наукового передбачення – прогнозування, програмування та планування. Управління в

широкому значенні розуміється як «діяльність з керівництва певними процесами відповідно до завчасно розробленої програми і спрямована на досягнення визначеної цілі» [1, с. 145]. Об'єкт управління – це те, по відношенню до чого спрямований управлінський вплив з боку суб'єкта управління. В галузі управління ресурсами національної економіки керованими підсистемами є різні за функціями, інтересами, формами власності та масштабом діяльності об'єкти ресурсного обміну – домашні господарства, підприємства, організації, установи, а суб'єктами управління (розпорядників) – уряд, міністерства, відомства й органи влади. У своїй сукупності (об'єкт і суб'єкт управління) формують систему управління національними ресурсами, одна з актуальних проблем якої, – ідентифікація учасників ресурсних ринків, і є предметом даного дослідження.

До 1991 р. тотальна державна власність на економічні ресурси не створювала особливих труднощів для централізованого управління ресурсним забезпеченням економіки в СРСР. Природні ресурси (земля, води, ліси, корисні копалини надр) належали державі. Відтворення трудових ресурсів країни здійснювалось у системі централізованого планування соціального та медичного забезпечення, безкоштовної середньої, професійно-технічної і вищої освіти. Забезпечення засобами виробництва підприємств і організацій відбувалось централізовано, шляхом фондування. На основі заявок їм виділялись фонди необхідних матеріально-технічних ресурсів для виробництва продукції, виконання робіт і надання послуг. Планування матеріально-технічного постачання (МТП) підприємств формувалось у складі плану економічного й соціального розвитку країни. Воно включало три розділи: матеріальні баланси, плани розподілу і плани між-республіканських і міжрайонних постачань [7, с. 215–217]. Науковому вирішенню означених задач було присвячено чимало літератури радянського періоду, в якій окреслено повний спектр управлінських проблем, пов'язаних із налагодженням планування ресурсозабезпечення економіки на макрорівні [2, 3, 6, 10].

У період розпаду СРСР, коли стара вітчизняна економіка переходила до ринкових відносин, добре відпрацьована система централізованого ресурсного забезпечення економіки зазнала цілковитого демонтажу. З розпадом ланцюгів планового розподілу фондів матеріальних ресурсів втратило зміст жорстке прикріплення постачальників до споживачів. У результаті здійснення процесів масової приватизації одержавлених активів кардинально змінилась соціальна система власності. Економічне управління трудовими ресурсами в масштабі всієї країни перестало бути прямою функцією держави. У результаті в національній економіці сформувалася доволі складна і малокерована сукупність різних за функціями, інтересами, формами власності та масштабом діяльності об'єктів ресурсного обміну. При цьому не були визначені види ресурсів, відповідальність за забезпечення суспільного господарства якими несе держава. Передбачалось, що задоволення потреб виробництва, капітального будівництва, транспорту в усіх видах необхідних ресурсів здійснюватиметься через їх купівлю на ринку безпосередньо суб'єктами господарювання, а роль держави зводилась до різних форм бюджетної підтримки. Фактично таку модель ресурсного забезпечення національної економіки і було реалізовано в Україні, модель, яка не передбачає активної позиції держави в процесі відтворення національних ресурсів праці, капіталу і землі.

І хоча з 1990 р. триває формування комерційно активної ланки ресурсного забезпечення економіки і незалежної інформаційної мережі в галузі попиту та пропозиції на економічні ресурси, як констатують провідні вітчизняні науковці, проблема раціонального ресурсного забезпечення економічного розвитку України «була, є та й залишається недостатньо дослідженою і в теоретико-методологічному, і в суто прикладному плані» [4, с. 6]. Концептуально цілісних видань з цієї актуальної для національної економіки проблеми досить мало. Вони переважно присвячені проблематиці забезпечення економіки окремими видами ресурсів або ресурсозабезпеченню підприємств. Головну причину цього слід бачити в пануван-

ні у вітчизняній економічній науці парадигми необмеженої лібералізації суспільного господарства, в якій державі відводиться другорядна роль у процесах ресурсного обміну, а стратегічне управління відтворенням ресурсів у масштабі всієї економіки країни взагалі не передбачається.

Мета написання даної статті – дослідження питань, пов'язаних з теорією та практикою формування перспективної системи ресурсного забезпечення економіки України з використанням теорії зацікавлених сторін.

За період незалежності українська держава не спромоглася створити хоча б умовно стабільної системи ресурсного забезпечення національної економіки, не кажучи вже про її ефективність. Як і 20 років тому невирішеною залишається проблема енергетичної безпеки країни, яку час від часу підривають так звані «газові війни». За відсутністю ринку землі у невизначеному стані знаходиться земельний фонд країни, а відповідно водні й рекреаційні ресурси, ліси та надра. Фізичне скорочення постійного населення держави станом на 1.01.2010 р. становило порівняно з 1.01.1991 р. 5,8 млн осіб [8, с. 328]. Не було вжито продуктивних заходів для переходу на інвестиційну модель зростання, в результаті чого відбувається невідворотне застарівання матеріально-технічного капіталу країни. Організаційний відступ від цивілізованих форм ресурсозабезпечення національної економіки катастрофічно позначився як на промисловому виробництві, яке зазнало невиправної деформації в бік сировинної спеціалізації, так і на сучасному становищі агропромислового комплексу України.

З цього приводу академік НАН України О. Алімов констатує: «Ситуація, що склалася, зумовлена тим, що в процесі ринкових перетворень державна система капіталовкладень і матеріально-технічного постачання була замінена недосконалою та недостатньо регульованою мережею торгово-посередницьких формувань» [4, с. 10], які в умовах послаблення державного контролю та комерційного характеру своєї діяльності не були інституційно зорієнтовані на поведінку, сумісну з принципами сталого розвитку національної економіки.

Цей висновок цілком доречно можна поширити на стан забезпечення економіки країни й усіма іншими видами економічних ресурсів, передусім, трудовими та природними. За цих умов ключовою проблемою сталого економічного розвитку України є формування перспективної системи ресурсного забезпечення національної економіки (СРЗНЕ).

Систему ресурсного забезпечення національної економіки пропонуємо розуміти як існуючу сукупність зацікавлених або/і функціонально взаємопов'язаних суб'єктів, які організують ресурсне забезпечення підприємств, галузей і регіонів національної економіки, являються власниками ресурсів чи суб'єктами причетними до ресурсного обміну.

Головна складність, пов'язана з можливістю управляти відносинами ресурсного обміну в системі трансформаційної економіки, криється у ідентифікації основних груп зацікавлених сторін (ГЗС), так званих стейкхолдерів (англ. stakeholder – група впливу або група підтримки). Фактично з відносинами ресурсного обміну, носіями яких є стейкхолдери, пов'язані основні конкурентні переваги національної економіки. На переконання автора, необхідно розглянути проблему її ресурсозабезпечення з позицій стейкхолдерського підходу.

Е. Фріман, завдячуючи якому ідея зацікавлених сторін вперше була внесена до сфери економічного аналізу та стратегічного управління, стейкхолдери тлумачив як «сукупність індивідів, які або проявляють вплив на організацію, або на яких впливає досягнення цілей організації» [11]. Відразу зазначимо, що оскільки ідею про стейкхолдерів навряд чи можна вважати цілком сформованою у будь-якій зі сфер її застосування, в межах даного дослідження її буде використано для розробки основних нормативних положень теорії СРЗНЕ.

Застосування означеного підходу в теорії управління СРЗНЕ видається цілком реалістичним і продуктивним, що можна аргументувати таким чином.

По-перше, використання інструментарію аналізу стейкхолдерів не дає ніякої додаткової інформації про систему, а лише дозволяє систематизувати вже наявну, підчас перевести її з

підсвідомого рівня на рівень свідомого сприйняття і, виходячи з цієї систематизованої, «розкладеної по полицях» інформації, намітити адекватну стратегію роботи із зацікавленими сторонами [9].

По-друге, з погляду практичної реалізації механізмів СРЗНЕ означений підхід передбачає не абстрактну суспільну угоду зі стейкхолдерами, а цілком конкретну інституціоналізацію відносин держави з власниками ресурсів (і між ними самими) у галузі визначення, закріплення та захисту їх прав. Це рівною мірою стосується як носіїв праці, так і власників земельних ресурсів або матеріально-технічних засобів. На наше переконання, в умовах вітчизняної трансформаційної економіки, коли формується система її ресурсного забезпечення, – це першочергове завдання.

По-третє, цілком реальними видаються нормативні угоди зі сторонами, які не є власниками ресурсів, але з певних причин зацікавлені в ресурсному обміні та відповідно впливають на функціонування існуючого механізму СРЗНЕ. Якщо вони не належать до суб'єктів національної економіки чи політики, або їх інтереси суперечать інтересам економічної безпеки держави Україна, вплив таких стейкхолдерів необхідно нейтралізувати відповідними інструментами економічної політики.

Для переходу до практичного застосування теорії зацікавлених сторін (або теорії стейкхолдерів) у наукових виданнях пропонується кілька моделей – модель ідентифікації значимості зацікавлених сторін, мережева модель, балансова модель ресурсних відносин [5]. Остання з них, на переконання автора, найбільш релевантна з погляду опису проблем, що виникають у СРЗНЕ.

Згідно з балансовою моделлю ресурсних відносин, зацікавлені сторони будь-якої організації вступають у відносини між собою винятково з метою ресурсного обміну. При цьому ресурси розуміються в широкому сенсі, а саме як усе, що може мати хоч яку-небудь цінність для зацікавленої сторони. В результаті таких відносин виникає мережа. В даному дослідженні такою мережею вважається СРЗНЕ України.

Зв'язки між елементами мережі означають наявність ресурсного обміну. У найпростішому випадку зміст обміну двох сторін (наприклад, елементи А та Б, рис. 1) незалежно від характеристик самого ресурсу може бути трьох типів: асиметричний на користь цільового елемента, еквівалентний і асиметричний на збиток цільовому елементу. У статті як цільовий елемент (провідний стейкхолдер) мережі розглянуто керівні органи в СРЗНЕ і в їх особі держава.

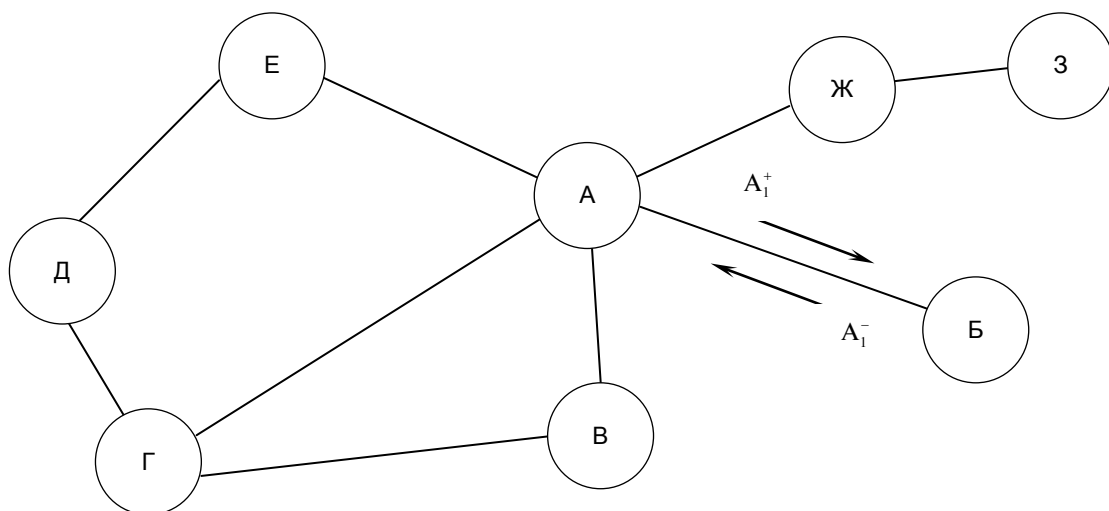

Рис. 1. Мережеве представлення відносин зацікавлених сторін:

А – цільовий елемент; A_1^+ – ресурси, які А отримує від Б; A_1^- – ресурси, які А надає для Б

Останній варіант за нормальних умов неприйнятний, оскільки означає, що цільова сторона віддаватиме більше, ніж отримує. В дійсності такі варіанти можуть реально існувати. Серед причин їх виникнення можна назвати структурні перекоси відносин, низьку якість менеджменту тощо. Прикладом може слугувати переплата Україною реальної вартості російського газу. Однак наявність подібної асиметрії завжди призводить до виникнення напруги у відносинах і прагнення цільової сторони привести їх у більш прийнятний для себе стан. Іншими словами, система прагне еквівалентного обміну або балансу. Сягнувши його, вона досягає рівноваги, яка за відсутності зовнішніх збурень, є стійкою.

Отже, асиметрію на користь цільового елементу може розглядати як позитивне явище, але тільки в короткотерміновому періоді. В довготерміновому періоді контрагент намагатиметься досягти балансу або розірвати відносини. Таким чином, у довготерміновому періоді бажаними варіантами відносин будуть або встановлення балансу обмінюваних ресурсів, або асиметрія на користь цільового елементу. Звідси для двосторонніх відносин можна вивести балансове рівняння:

$$A^+ \geq A^- \quad (1)$$

Коли є більш ніж два елементи, можливі два варіанти:

1) цільовий елемент пов'язаний з іншими елементами, які не пов'язані між собою ні на пряму, ні через чиєсь посередництво (наприклад, елементи А і Б, Б і Ж, рис. 1);

2) елементи, зв'язані з цільовим елементом, взаємопов'язані між собою на пряму або опосередковано (наприклад, елементи А, В, Г і Е, рис. 1).

У першому випадку мережу можна розбити на окремі підмережі, що складаються з двох елементів, один із яких цільовий. Тоді міркування аналогічні вищенаведеному випадку з мережею із двох елементів, баланс відносин будь-яких двох елементів описується рівнянням (1), а вся система описується таким чином:

$$\sum_i A_i^+ \geq \sum_i A_i^- \quad (2)$$

Одним із найважливіших етапів процесу управління ресурсами національної економіки, на якому вирішуються завдання його інформаційного забезпечення, є визначення стейкхолдерів ресурсного обміну.

Визначення стейкхолдерів має виключно важливе значення для стратегічного управління та планування господарського розвитку. Як і в будь-якій іншій сфері, стратегічне управління та планування у сфері ресурсного забезпечення національної економіки безпосередньо пов'язується з його спрямованістю на задоволення потреб головних стейкхолдерів. Автор пропонує перспективну карту стейкхолдерів СРЗНЕ, побудована з урахуванням реалій вітчизняної економіки, геополітичної ситуації та інтересів національної безпеки української держави (рис. 2).

З рис. 2 видно, що СРЗНЕ складається як з державних, так і з недержавних суб'єктів, як внутрішніх, так і зовнішніх ГЗС, які за допомогою економічних, політичних, нормативно-правових, організаційно-управлінських, кадрових, науково-технічних та інших заходів намагаються впливати на процеси ресурсного обміну, що відбуваються в системі національної економіки з метою реалізації своїх інтересів. При цьому лише інститути державної влади можуть і мають відповідні можливості формувати та підтримувати функціонування механізмів сталого розвитку національної економіки, забезпечувати добробут населення країни й ефективне функціонування самої системи ресурсного забезпечення.

Отже, СРЗНЕ цілком успішно може бути змодельована з використанням ідеї стейкхолдер-підходу. Теорія стейкхолдерів стверджує, що цілі економічної системи повинні брати до уваги різноманітні інтереси всіх сторін, які представлятимуть деякий тип неформальної коаліції. Відносна влада різних груп впливу є ключовим моментом при оцінці їх значення. Вказане положення враховане автором при ранжируванні стейкхолдерів СРЗНЕ України по відношенню один до одного з метою створення ієрархії відносної важливості.

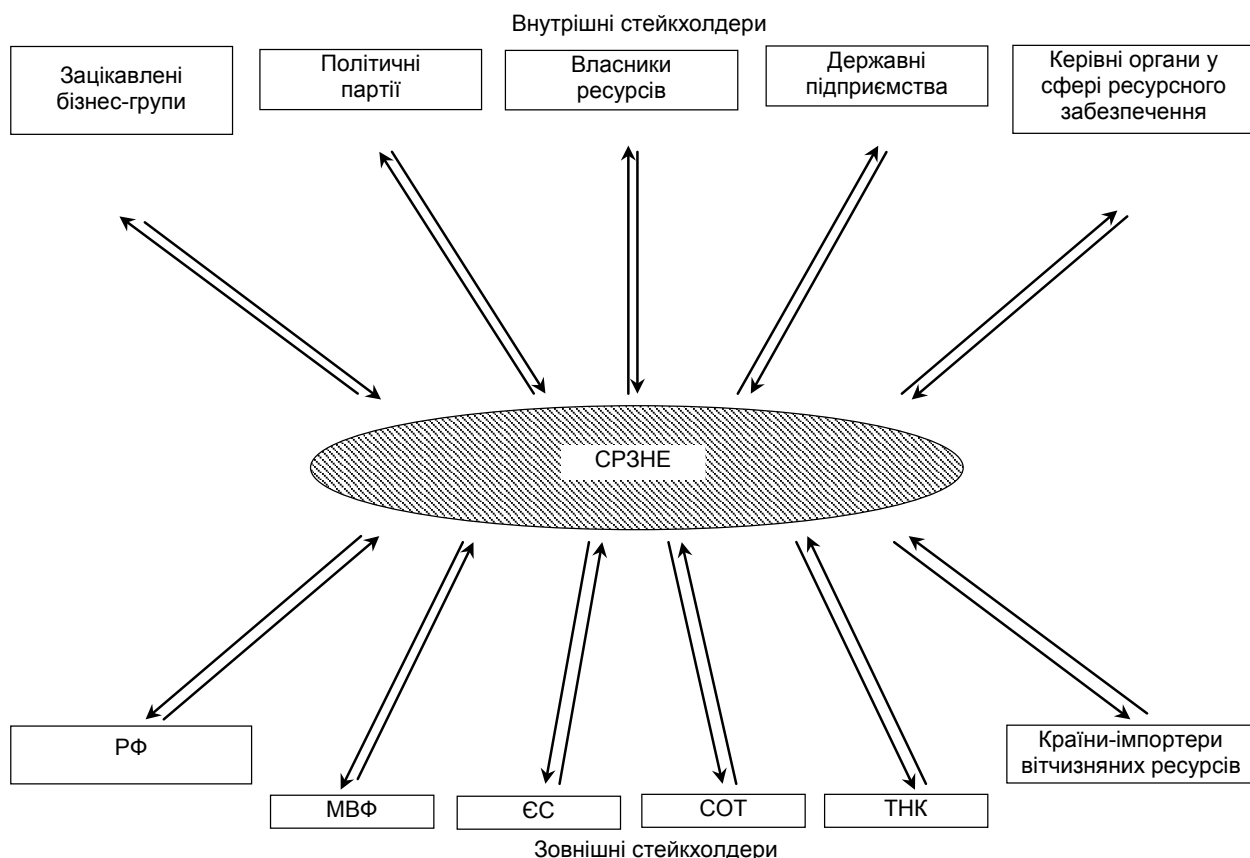

Рис. 2. Карта зовнішніх і внутрішніх стейкхолдерів СРЗНЕ України

При цьому бралось до уваги, що відносини, які існують між стейкхолдерами СРЗНЕ, не завжди мають партнерський або кооперативний характер, а можуть бути і конкурентними. Разом із тим, сукупність усіх стейкхолдерів слід розглядати як єдине суперечливе ціле, рівнодіюча інтересів частин якого визначатиме траєкторію еволюції СРЗНЕ. Побудована таким чином карта зацікавлених сторін дозволяє візуалізувати загрози, що можуть виникати з боку як зовнішніх, так і внутрішніх стейкхолдерів.

Таким чином, стратегічний підхід до управління СРЗНЕ припускає використання стейкхолдерів, тобто груп зацікавлених сторін, які можуть впливати на неї, або підлягають впливу з її боку. Як показує суб'єктний склад основних стейкхолдерів СРЗНЕ, їх запити умовно можуть бути віднесені до сфери економічних, суспільних чи державних інтересів. Такий поділ сприяє кращому розумінню їх поведінки, а відповідно і ролі кожного з учасників ресурс-

ного обміну або суб'єктів, зацікавлених у ньому. У стратегічному плані це дозволяє окреслити роль держави в управлінні СРЗНЕ і дати відповідь на питання про її місію та цілі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география / Э. Б. Алаев. Понятийно-терминологический словарь. – М. : Мысль, 1983. – 350 с.
2. Анчишкин А. И. Темпы и пропорции экономического развития / А. И. Анчишкин, Ю. В. Яременко. – М. : Экономика, 1967. – 207 с.
3. Белоусов Р. А. Исторический опыт планового управления экономикой СССР / Р. А. Белоусов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Мысль, 1987. – 428 с.
4. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення : [монографія] / О. М. Алимов, А. І. Даниленко, В. М. Трегобчук [та ін.]. – К. : Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2005. – 540 с.
5. Петров М. А. Теория заинтересованных сто-

- рон: пути практического применения / М. А. Петров // Вестник СПбГУ. – 2004. – Серия 8. – Вып. 2 (№ 16). – С. 51–68.
6. Планирование и его мобилизующая роль / А. С. Емельянов, И. К. Бондарь, В. Ф. Волик, Г. И. Манцуоров. – К. : Политиздат Украины, 1982. – 191 с.
  7. Прогнозирование и планирование экономики : [учеб. пособие] / В. И. Борисевич, Г. А. Кандаурова, Н. Н. Кандауров [и др.] ; под общ. ред. В. И. Борисевича, Г. А. Кандауровой. – Мн. : Интерпрессервис ; Экоперспектива, 2001. – 380 с.
  8. Статистичний щорічник України за 2010 рік / [за ред. О. Г. Осауленка]. – К. : Державна служ-ба статистики України : ТОВ «Август Трейд», 2011. – 559 с.
  9. Фурга С. Д. Карта заинтересованных сторон – инструмент анализа окружения бизнеса / С. Д. Фурга, Т. Б. Соломатина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ini21.ru/?id=831>. – Название с экрана.
  10. Яременко Ю. В. Прогнозы развития народного хозяйства и варианты экономической политики / Ю. В. Яременко. – М. : Наука, 1997. – 479 с.
  11. Freeman R. E. Strategic management: A stakeholder approach / R. E. Freeman. – Boston : Pitman, 1984. – P. 46.

УДК 3369.013(477)

МЕТАЛУРГІЙНА ГАЛУЗЬ УКРАЇНИ: ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ

І. А. Артеменко, кандидат економічних наук;
Ю. С. Рибачок

За сучасної економічної ситуації металургійний комплекс залишається одним з найважливіших чинників подальшого розвитку народного господарства України. Металургійна галузь України є однією з небагатьох галузей економіки країни, що виробляє продукцію на експорт уже протягом двадцяти років з дня отримання країною незалежності.

За останні десять років Україна міцно закріпила позицію вагомого виробника металургійної продукції на світовому ринку як за об'ємами виробництва, так і за об'ємами експортних операцій. Сьогодні українські підприємства металургійної та суміжних із нею галузей виробляють близько 27 % ВВП країни та забезпечують роботою близько півмільйона людей. Окрім цього, з огляду на індустріально-аграрний характер економіки України, металургія є одним з основних джерел валютних надходжень в країну (близько 40 % експорту).

Металургія належить до базових галузей промисловості України, яка визначає ефективність нашого господарства [9, с. 3]. Багато фахівців стверджують, що чорна металургія

України, по суті, є остовом не тільки промисловості, але й усієї трансформаційної економіки країни [3, с. 4]. Окрім цього, промисловий і експортний потенціали підприємств гірничо-металургійного комплексу (ГМК) України на сьогодні є базовим елементом економіки держави, яка залежить від стану ГМК, насамперед тому, що металургія – основний донор бюджету, головний постачальник валюти в Україну [4, с. 9].

За оцінками Міжнародної асоціації сталі (WSA), Україна входить до десятки найбільш значимих гравців на світовому ринку металопродукції (табл. 1) [11], посідає восьме місце за об'ємами виробництва сталі серед провідних сталеливарних підприємств світу.

З 2009 р. наша країна демонструє позитивну динаміку щодо нарощування темпів виробництва сталі, виробивши 29,9 млн т і в 2010 р. 33,4 млн т.

Варто також зазначити, що Україна, за даними тої ж таки WSA являється одним із найбільших світових експортерів металу (табл. 2) [11].